

Ганбаре! Майстерклас із вмирання

КУПИТИ

Книжка польської репортерки Катажини Боні запрошує читача познайомитись із невідомою для європейців Японією. У репортажах, що ввійшли до видання, не йтиметься про теми, з якими ми асоціюємо цю країну: туризм, культуру, науку чи економіку. Натомість пізнаємо Японію, яка століття за століттям переживає природні катаклізми - землетруси й цунамі, що забирають людські життя і залишають по собі тисячі зниклих безвісти. Японію, яка в ХХ столітті зіткнулась із атомним вибухом, а відтак досвідчила катастрофи на АЕС, масштаб наслідків якої влада воліє замовчувати.

Як японці долають утрати і травми, як проживають катастрофи, що знищують цілі поселення або ж перетворюють їх у місця, непридатні для життя; як ставляться до смерті і про що воліють більше мовчати, ніж говорити, - саме цим темам присвячено книжку.

У час, коли Україна переживає трагічні сторінки історії і з дня в день зазнає дедалі більше людських утрат, можливо, нам буде важливо пізнати досвід нації, яка має свої, у чомусь подібні досвіди травм і їх подолання.

Коли в Японії ти хочеш заохотити когось до дії, гукаєш:
«Ганбаре!» – «Зроби все, що можеш! Тримайся! Ти впораєшся!».
Після 2011 року на зруйнованій півночі Японії цей вигук лунає
з усіх уст. Дехто каже, що вже не може його чути.

Ганбаре! – це розповідь про країну, де відчувати катастрофу стало
нормою, де щоденне життя наповнено духом смерті. Це оповідь про
людей, які за п'ять років після землетрусу, цунамі й вибуху на атомній
електростанції намагаються впоратися з новою реальністю. Хтось
із них став дайвером і далі шукає останки близьких людей на дні
океану. Інші, нехтуючи небезпекою, намагаються жити в радіо-
активному світі, немовби нічого й не трапилося. Ще інші ведуть роз-
мови з духами. Або записуються на майстерклас із вмирання.

Книжку було номіновано на Премію імені Рішарда Капусцінського
за «Літературний Репортаж-2016».

Катажина Боні – репортерка, випускниця культурології Варшавського
університету, факультету суспільної психології Університету
суспільних і гуманітарних наук у Варшаві, а також Польської школи
репортажу. Співавторка (разом із Войцехом Тохманом) книжки
«Контейнер» про сирійських біженців у Йорданії.

Катажина Боні

Ганбаре!

Катажина Боні

Ганбаре!

がんばれ

Майстерклас
із вмирання

ISBN 978-617-614-672-8

9 786176 146728

Катажина Боні

Ганбаре!
Майстерклас із вмирання

がんばれ

Переклад із польської *Дзвінки Матіаши*

УДК 82-92+ 821.162.1+ 911.3+13+159.9

Б 81

Боні Катажина

Ганбаре! Майстерклас із вмирання / Катажина Боні ; переклад із польської Дзвінки Матіяш. – Чернівці : Книги – XXI, 2024. – 344 с.

ISBN 978-617-614-672-8 (паперове видання)

ISBN 978-617-614-573-8 (електронне видання)

Книжка польської репортерки Катажини Боні запрошує читача познайомитись із невідомою для європейців Японією. У репортажах, що ввійшли до видання, не йтиметься про теми, з якими ми асоціюємо цю країну: туризм, культуру, науку чи економіку. Натомість пізнаємо Японію, яка століття за століттям переживає природні катаклізми — землетруси й цунамі, що забирають людські життя і залишають по собі тисячі зниклих безвісти. Японію, яка в XX столітті зіткнулась із атомним вибухом, а відтак досвідчила катастрофи на АЕС, масштаб наслідків якої влада воліє замовчувати.

Як японці долають утрати і травми, як проживають катастрофи, що знищують цілі поселення або ж перетворюють їх у місця, непридатні для життя; як ставляться до смерті і про що воліють більше мовчати, ніж говорити, — саме цим темам присвячено книжку.

У час, коли Україна переживає трагічні сторінки історії і з дня в день зазнає дедалі більше людських утрат, можливо, нам буде важливо пізнати досвід нації, яка має свої, у чомусь подібні досвіди травм і їх подолання.

Перекладено за виданням:

Katarzyna Boni. *Ganbare. Warsztaty umierania* — Warszawa: Agora SA, 2016.

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

Copyright © Agora Książka i Muzyka 2024

Copyright © Katarzyna Boni 2016

© Книги – XXI, 2024, видання українською мовою

© Дзвінка Матіяш, 2024, переклад

© Анна Стьопіна, 2024, обкладинка

Усі права застережено

Ганбаре! Від 11 березня 2011 року це слово найчастіше повторюють у Тохоку, північно-західному регіоні Японії, що його знищило цунамі.

Його пишуть на дорожніх вказівниках, друкують у місцевих газетах, воно звучить із уст представників уряду, митців, журналістів, волонтерів.

Уся Японія кричить: *Ганбаре!*

Зробіть усе, що у ваших силах! Тримайтеся! Боріться! Ви впораєтесь!

Ганбаре, Тохоку!

Межа поміж тим, коли тобі потрібне підбадьорення, а коли — допомога, вкрай тонка. Японець сказав би: *Гірі рірі.*

Часом *ганбаре!* мотивує тебе до дій. Часом, коли чуєш *ганбаре!*, почувашся дуже самотньо.

Зроби все, що у твоїх силах! Тримайся! Борися!

ЗМІСТ

I	
Японські страшні історії	11
Сміття	12
Місто, якого немає	14
Про те, що ховається під водою	20
Чотири цунамі пана Саго	44
Якби люди були драконами	57
Пан Жаба попереджає	62
Північ	68
Словник заборонених слів	74
Кремація.	81
Забуття	87
Набір для виживання	91
Бабуся Абе	98
Термін придатності	104
Біла пляма.	109
Можеш понарікати	115
Зателефонуй до мене	125
Розчарування.	126
Сни, що сняться в Тохоку	132
Ким ти станеш після смерті	141
Духи	146
II	
Тінь.	163
<i>Кампай!</i>	169
Атом	181
Бабах!	193
Камі.	216
Майбутнє	217
Новий японський бестіарій	218
Острів Щастя.	227
Найкрасивіше село Японії.	229
Північний вітер	232
Голосіння	248
Юна.	251
Очистіть нашу землю.	256
Пам'ятники	263
Одна миска рису	264
Тобі треба виплакати	269
Пан Мацумура не почувається самотнім	273
Смерть у Токіо	283
Тобі треба перевіритися.	290
Межа	293
Зона	297
Повернення.	302
Порожній звук	305
Запитання.	307
Буде такий гарний сонячний день	310
III	
Майстерклас із вмирання	315
Подяки	324
Джерела	331

|

ЯПОНСЬКІ СТРАШНІ ІСТОРІЇ

В епоху Едо, коли Японія добровільно відмежувалася від решти світу, вирішивши, що він нічого не може їй запропонувати, літніми вечорами японці грали у «Сто страшних історій». Коли спека спадала і нарешті можна було нормально дихати, люди — чи в селянських хатах, чи в купецьких будинках або замках — збиралися в темній кімнаті. За вікном було чути, як кумкають жаби і дзижчать цикади.

Гравці сідали на матах *татамі* довкола низенького столика, на якому горіли сто свічок. По черзі розповідали про потойбічних месників, про скалічених духів, про будинки з привидами, про гірських страховиськ, що викрадали жінок, про снігових жінок, які спокушали чоловіків і вбивали їх крижаним диханням. Про упирів, що терзають тіла живих, про захисні закляття, які малюють на тілі, про відрізані вуха. Про голови, відокремлені від тіла, що лігають ночами, шукаючи людської крові, щоб утамувати голод.

Коли наступний гравець завершував свою історію, він гасив одну свічку. У кімнаті ставало все більше місця для духів.

Люди вірили, що коли згасне остання свічка, духи з'являться в кімнаті.

СМІТТЯ

У 2012 році до берегів Аляски почало впливати сміття. У горах предметів, що перемішалися одні з одними: пінопласт, каністри, рибальські сіті й поламані балки, — відпочивальники знаходили речі, що походили з іншої реальності.

Пластмасовий сандалик.

Порцелянова тарілка.

Захисний шолом.

Запальничка.

Дерев'яна фігурка воїна.

Флакони шампуню.

Баскетбольний м'яч, підписаний блакитним фломастером.

Дитячий черевичок із зав'язаними шнурками.

Підстругані олівці.

У морозний лютневий день Дейвід Бекстер підняв із піску жовту вивіску з чорним китайським ієрогліфом 慶.

Вирішив знайти її власника.

У газетах писали, як п'ятнадцять місяців по тому в місті Мінамісанріку, за чотириста тридцять кілометрів на північ від Токіо, пані Сакіко Міура взяла кредит у банку і відкрила новий ресторан. Перший ресторан знищило цунамі. Воно зруйнувало і дім пані Міури, і приморські райони міста. Про те, що вивіску з назвою її ресторану знайшли на Алясці, пані Міура довідалася з телепередачі, у якій виступив Дейвід Бекстер.

Ієрогліф 慶, «Кей», намальований на вивісці, — це перший із двох *кандзі* імені її чоловіка Кейго. Він помер понад тридцять років тому. Дружина залишилася сама із чотирма дітьми. Працювала в місцевих кафешках. У сорок із гаком років заочно отримала атестат зрілості. У п'ятдесят відкрила власний ресторан, «Кеймеймару», в якому подавала лише делікатеси з місцевого ринку: морепродукти, лососеву ікру й рибу.

Відбудований ресторан пані Міури — це єдина будівля, розташована в колишньому житловому районі Мінамісанріку. Тут зустрічаються колишні сусіди, розкидані тепер у тимчасових поселеннях. Під стіною на столі з квітами лежить жовта вивіска. Біля неї — фото Дейвіда Бекстера.

Дейвід Бекстер розшукав іще сімох людей, чий речі знайшов на пляжі. Інші предмети ще чекають на своїх господарів. Їх знімки можна побачити на сайті Tsunami Return.

Нещодавно Дейвід із родиною відвідали ресторан пані Міури.

МІСТО, ЯКОГО НЕМАЄ

Бурій розмоклий ґрунт, болото, що його розмісили колеса вантажівок. Паркани, підйомні крани, екскаватори. Гігантські конвеєрні стрічки — жолоби, встановлені на п'ятиметрових опорах, у яких на узбережжя подають землю з гір, що височіють за кілометр звідси. Велетенський будівельний майданчик.

Колись тут було місто.

Рікудзентаката.

Ряди двоповерхових будинків із садками, у яких напровесні розквітали сливи, влітку — гортензії, восени багряніло листя кленів (дрібне й невеличке, не таке, як наше), а взимку з-під снігових кучугур визирали соснові голки.

Було. Немає.

Головна торгова вулиця з білими аркадами, які від дощу й сонця заслоняє дах. Її називали *shatto dōri*, від *shutt* — закрита й *dōri* — вулиця. Молодь повийжджала до більших міст. Старі люди вже не мали на це сили. Зачинялося все більше крамниць. Павільйони під білими аркадами спорожніли.

Було. Немає.

Порт, де на причалі стояли невеликі катери. Рікудзентаката жила завдяки морю. Тунець, морський лящ, масляна,

серіола, водорості, морські гребінці та їжаки. А які тут устриці! М'ясисті, з виразним смаком.

Було. Немає.

Початкова школа, гімназія, мерія, ліцей, аптеки, лікарня, приватна стоматологія, бейсбольний стадіон, торговельний центр, ресторани, бензозаправка, квітова крамничка, залізничні колії, вокзал, заводик sake, кондитерська, фабрика матів *tatami*, вугільна компанія, декілька обробних комбінатів, дитячий майданчик, дитячий садок.

Було. Немає.

Галявини на пагорбах, оточені кизилом і азаліями. Влітку все місто дивилося тут на феєрверки.

Було. Немає.

Хвіртки, парапети, сади, стіни, дахи, вулиці, вікна, вітрини крамниць, опущені жалюзі, зупинки біля доріг, тротуари, дерева.

Було. Немає.

Місто, у якому жило двадцять чотири тисячі мешканців.

Було. Немає.

А ще ліс. Сімдесят тисяч сосен, що росли на піщаному березі. Пахощі хвої, змішані з морським бризом. Люди приїздили сюди тільки задля цього. Прогулятися між дерев.

Було. Немає.

Уціліла тільки одна сосна. Вона простояла ще рік після цунамі, але її коріння загинуло — у ґрунті стало надто багато солі. Фахівці встановили у мертвий стовбур сталеву конструкцію. Її висота — двадцять сім метрів. Додали штучні

гілки, хвою зі штучної живиці. Сосна скидається на живу. Стоятиме. Прегарне дерево. Символ міста Рікудзентаката, що ніколи не здасться.

Я завжди тут гублюся. Із GPS'а тут жодної користі. Нових доріг на карті немає. Зате на ній є бензозаправки й продуктові крамниці, яких уже не існує. Їду трасою від моря до гір. Саме тут пройшло цунамі, десять кілометрів углиб суходолу. На узбіччях, куди не дістала хвиля, досі стоять будинки. На вершині пагорба й на протилежному його боці виросло тимчасове місто. Будинки з металевих конструкцій і модульні ресторани. Модульні житлові масиви. Жодних особливих прикмет.

На узбережжі робота кипить. Щоб почати будувати тут нове місто, берег треба підняти на декілька метрів. Довгі конвеєри подають землю із гірських схилів. Неподалік від моря буде відкрито крамниці, аптеки, стоматологічні клініки, овочеві та квіткові кіоски. А прямо біля води збудують дві захисні стіни. Перша — три з половиною метри заввишки, друга — дванадцять із половиною. На її вершині буде місце пам'яті, що виходитиме на океан. Навколо посадять сімдесят тисяч сосен. За п'ятдесят років тут знову ростиме ліс.

Зараз на величезному будівельному майданчику стоїть один будинок. Другий прямо біля моря. Шість поверхів, балкони розділено перегородками. На шостому поверсі скляні двері зачинено. На одному з балконів досі сушиться прання, що висить на пластмасовій сушарці з численними

прищепками. Від п'ятого поверху донизу — хаос. Вибиті шибки, запліснявілі матраци, гілки дерев позастрягли в рамах. Унизу — перевернута пральна машина й застрягла у вікні сосна, з корінням вирвана із землі.

Сходовий майданчик перегородив телеграфний стовп. Він лежить уперек, і, щоби піднятися вище, треба нагнути. Із пошкодженої стелі звисають кабелі. У помешканнях на підлозі валяються побиті тарілки, у стінах стирчать ножі.

А на найвищому поверсі на столах стоять горнятка, у шафах лежить випрасуваний одяг, ліжка охайно застелено.

Перша хвиля була найсильнішою. Вона з ревом відштовхнулася від гір, що оточують рівнину, на якій стояла Рікудзентаката. Хвиля, що йде з моря, не така страшна. На її поверхні можна втриматися. Але коли вона повертається, має таку силу, що засмоктує все. У ній усе вирує.

Друга хвиля була найвища. То вона змивала людей із дахів. Дехто заліз на димар і вижив. Сто двадцять шість осіб, які працювали в мерії, стояли на даху по кісточки у воді. Ще два метри — і їх також змило би море.

Хвиль було десять, а може, п'ятнадцять. Хто їх там рахував. Люди казали, що вдалині вода вигиналася так, що часом було видно дно моря. Першого разу йшла тільки вода — вона пінилася, була брудна й сіра. А кожна нова хвиля вже несла безліч авт, уламків будинків, телевізорів, столів, стільців, плит, поштових скриньок, ванн, ліхтарів, побитих порцелянових горняток, м'яких крісел, чайників, щіток для волосся і альбомів із безліччю фотографій.

Стіна води з того, що тільки-но було містом.
Разом із трупами риб, собак і людей.

Океан подарував Рікудзентакати спокій о п'ятій ранку. Ті, що не встигли втекти в гори і кого не змило водою, всю ніч просиділи на дахах. Кажали, що в житті не бачили стільки зірок.

А коли зійшло сонце, побачили перед собою руїни, всі в слизі.

Не було хвірток, парпетів, стін, дахів, вулиць, вікон, вітрин крамниць, опущених жалюзі, зупинок біля доріг, хідників і дерев. Лише небо. Насичене, блакитне.

Кажали, що гарне.

Із двадцяти чотирьох тисяч мешканців Рікудзентакати загинули тисяча сімсот осіб.

Цунамі змінило щось, що здається незмінним: вигляд узбережжя. Окремі частини, на яких колись було розташовано бензозаправки й овочеві кіоски, змила вода. Сьогодні місто закінчується раніше.

Хвилі поламали дерева, що відгороджували села від моря. Тепер мешканцям, навіть тим, що не живуть близько до моря, докучає пронизливий вітер. Він холодний і пробирає аж до кісток. Пахне океаном.

Вода змила з кам'яних пляжів круглу гальку. Люди добре пам'ятають, як торохтіло каміння, що його здіймала хвиля. Високі різкі звуки. Після цунамі камені вже тільки важко гримлять.

Скелі тепер мають уже зовсім інший вигляд, каміння на пляжі по-новому звучить під ногами, дерева не захищають від вітру. Краєвид змінився: замість лінії лісу тепер лінія моря. Нічого в цьому тихому північному світі тепер не таке, як було колись.

Тільки цикади звучать, як раніше. Здається, у їхній музиці чути голоси померлих.

ПРО ТЕ, ЩО ХОВАЄТЬСЯ ПІД ВОДОЮ

Раз на тиждень, у вихідні, Масаакі Наріта пакує в чорну сумку рукавиці, скафандр, маску й ласти. Дорога до океану займає у нього пів години. Він переїжджає міст, звертає ліворуч на односмугову дорогу. Минає будинки з похилими сірими дахами, пошту, що не працює, супермаркет, порожній відділок поліції, рибний ринок, облаштований у бляшаних, з'єднаних між собою контейнерах. За містом дорога тягнеться вздовж берега, посередині тільки залізнична колія, якою одинадцять разів на день їде маленький поїзд з Ісіномакі до Онагави. Ліворуч — зарослі травою пагорби, праворуч — затока. На воді гойдаються рибальські човни. На обрії бовваніє зелений півострів Осіка.

Масаакі їде в тиші. Він не любить, коли його щось відволікає.

Йому п'ятдесят вісім років. У нього є дружина, великий новий дім із невеличким садком, пудель із бантиком на вушці й рибопереробний комбінат, на якому працюють п'ятдесят осіб. Займатися підводним плаванням Масаакі почав два роки тому, наприкінці 2013-го. Спочатку тіло його не слухалося. Він

видихав забагато повітря, опускався занадто низько, чіплявся ластами за дно, здіймаючи хмари піску, від чого й так погана видимість ставала ще гіршою. Але побувавши під водою понад сто разів, він уже вмів повністю контролювати тіло.

Масаакі паркується біля двоповерхового будинку неподалік від головної траси, що сполучає два міста. Це дайвінговий центр. Сьогодні прийшло восьмеро людей, вони розділяться на дві групи. Масаакі не сідає на канапі, не п'є чаю. Він стоїть збоку, спершись на стіну. Слухає інструктаж. Одна група попливе з півострова Осіка, нещодавно там бачили морських коників і невеличких рибок із гривкою на лобі, що прикидаються кораловими поліпами. Друга вирушає із причалу Такеноура. Шукатимуть восьминогів, мікроскопічних каракатиць і строкатих риб, що мають форму коробки. Масаакі чекає свого *buddy* — Ясуо. Вони завжди пірнають разом. Вони знайомі вже п'ять років, від березня 2011-го. Хоча зустрічалися і раніше. Нещодавно довідалися, що вчилися в одній початковій школі, тільки в різних класах.

Чоловіки однакові на зріст. У Масаакі видовжене обличчя і тонкі губи. На лоб спадає чорна гривка. Ясуо широкий у плечах, він працював у Силах самооборони Японії, лише нещодавно вийшов на пенсію і став водієм автобуса. Він возить працівників на роботу на атомну електростанцію в Онагаві. Волосся зачісує на правий бік, над лобом має сиве пасмо. Широке обличчя, товсті брови, важкі повіки.

Саме Ясуо запропонував Масаакі пройти курси дайвінгу. Якщо один не може, другий спускається під воду сам.

Вони не люблять пірнати в парі з людьми, що приїхали на *fun diving*. Тут таких усе більше. Це єдиний центр дайвінгу в усій префектурі Міягі, якщо не в усій північній Японії. А під водою багато всього цікавого. Такагаші, інструктор і власник центру, робить для Масаакі та Ясуо виняток. Вони можуть навіть віддалятися від групи, у них є відповідний дозвіл. Аби тільки не відпливали надто далеко.

На березі чоловіки одягають гідрокостюми, закривають вуха шоломами і ставлять у човен балони з киснем. Коли відпливуть від причалу (він справді невеличкий, біля бетонного містка пришвартовано лише п'ять човнів) за хвилеріз, що затуляє берег, надягнуть балони на спину і стрибнуть у воду. Масаакі ні з ким не розмовляє. Вони вже давно домовилися з Ясуо про відповідні жести, їм не треба один одному нічого пояснювати. Він зосереджується на диханні. Аби тільки не думати про чорну безодню під днищем човна.

Бо Масаакі не любить океану.

Пірнати також не любить. Йому від цього жодної приємності.

Тихий океан холодний навіть улітку, ніби сонце не здатне його обігріти. Темна вода не дає заглянути у глибину. Береги оточені високими шпичастими скелями, сосни вигнуті вітром. Берегова лінія тут нерівна, кажуть, що вона схожа на зубчики пилки: ріасове узбережжя прорізають глибокі долини зі звивистими затоками, острівцями, півострівцями, більшими й меншими мисами, на яких завбачливі рибалки

влаштували святилища для морських божеств. Найголовніший із них — бог Сусаноо. Син пари деміургів, Ідзанагі й Ідзанами, які створили японську землю. Коли вони небесним списом розмішували безмежні води, зі списа впала одна крапля, і так утворився острів Оногоро, на якому Ідзанами народила інші острови: Хонсю, Кюсю і Сікоку. Від союзу цієї божественної пари народилося ще багато богів і богинь, а також гори, дерева й річки. Але коли Ідзанами народила бога вогню, то сама померла, згорівши зсередини. Ідзанагі, немов Орфей, шукав свою дружину в країні Питьми. Знайшов тільки її труп, що вже почав гнити. Тоді він утік із підземного світу, а навздогін йому сипалися прокляття коханої. Лише на поверхні зупинився біля струмка, в якому очистив тіло від бруду.

Коли Ідзанагі приклав руку до лівого ока, народилася Аматарасу, головна японська богиня, володарка сонця, що освітлює землю і дає їй життя. Коли приклав руку до правого ока, народився Цукійомі, бог місяця, володар ночі, господар припливів і відпливів. А коли приклав руку до носа, народився Сусаноо, непокірний бог вітру, грози та штормів. Хранитель океану.

Але Тихому океанові не досить одного бога. Синтоїстські храми з червоними ворітьми *торії* споруджують і для дракона на ім'я Рюдзін, володаря підземного царства. Для богині уловів Фунадами відведено спеціальне місце на щоглах рибальських човнів. А незліченим, часто безіменним місцевим божествам, камі, що опікуються затоками, гирлами

річок, берегами, хвилями, скелями й деревами, віддають шану в капличках, храмах, святилищах або просто перед каменями, на яких викарбувано їхні ієрогліфи.

Масаакі сідає на борт човна, робить глибокий вдих і вдається спиною об водну поверхню.

Усі звуки зникають. Чути тільки власне дихання: вдих звучить важко, видих булькоче повітряними бульбашками, що летять догори. Щоб не втратити кисню, дихання треба заспокоїти. Він занурюється під воду ногами вниз, тіло все важчає, він падає додолу, наче камінь. Сьогодні вони опускаються на п'ятнадцять метрів. Масаакі та Ясуо тримаються збоку від групи, що побачила яскравого морського слимака. Вони уважно роззираються навсібіч, плавають справа наліво рівними лініями. Зупиняються біля купи каміння, обережно розгортають пісок, щоб він не здійнявся хмарою, яка осідатиме добрих кілька хвилин. Але під камінням ховається лише камбала. Поруч росте декілька водоростей. Чоловіки наздоганяють групу, що розшукує морських коників. Двоє дівчат вказують на щось пальцями. На землі лежить товста шина, вся поросла кораловими поліпами. Масаакі та Ясуо це вже не вражає. Вони бачили сандалі, з підшов яких ростуть водорості, калоші, в яких ховалися морські їжаки з довгими чорними колючками. Бачили квітчасті матраци, під якими спали восьминоги. Бачили пральні машини, у барабанах яких жили блакитно-жовті морські слимаки, і переносні вентилятори, біля яких ховалися скати. Якось знайшли під водою

гаманець, іще одного разу — альбом із фотографіями і підписаний шкільний твір.

А вони хотіли знайти кістки.

Емі народилася 10 грудня 1984 року. Мама, яка працювала медсестрою у місцевій лікарні, не хотіла випускати дівчинку з рук. Тато, Масаакі, захоплювався крихітними пальчиками, витонченим носиком, чорним волоссячком і очима з виразним поглядом. «Вона така, як ти. Як дві краплі води», — казали татові всі родичі.

Незадовго після народження Емі її мама захворіла на рак. Лікарі хитали головами, давали їй мізерні шанси. Тому вона поспішала виховати дочку. Хотіла дати їй якнайбільше порад, усі для того, щоб дівчинка була щаслива у житті; але як із кількарічною дитиною розмовляти про розбите серце та перехідний вік? Єдине, що вона могла, — це проводити з нею час. Якогога більше часу. Хотіла запам'ятати все: як прорізалися перші зубки, перші кроки, перші слова, першу іграшку, перший танець.

Усупереч прогнозам лікарів, мама Емі видужала. Вирішила, що дітей у неї більше не буде. Усю любов віддавала своїй єдиній донечці. Раз на рік, тільки вдвох, вони їздили до Токіо в Диснейленд. Перевдягалися у принцес, фотографувалися з Мікі Маусом. Ходили в кімнати страху, хоч обидві боялися боятись. Ішли коридорами, міцно тримаючись за руки. Чекали на вечірній парад, який освітлювали мільйони різнобарвних ліхтариків. Тішилися феєрверкам над замком

Попелюшки. На завершення дня наминали трояндові тістечка. Поверталися додому, обвішані пакетами: брелки, футболки, наклейки, магніти на холодильник. Емі ще довго розповідала татові й бабусі про те, як вона зустрілася із принцесою Білосніжкою.

Саме бабуся опікувалася Емі. Коли мама з татом були на роботі (вона — медсестра, він — власник рибопереробного комбінату), бабуся годувала малу, підтримувала її, коли дівчинка вчилася ходити. Саме бабуся вчила внучку кропіткого письма японських ієрогліфів (山 — гора, 川 — річка, 田 — рисове поле, 天 — небо, 火 — вогонь, 水 — вода, 力 — сила, 生 — життя). Саме вона слухала про сварки із приятельками та про перші закоханості. І в неї завжди був один вихід із ситуації: поїсти. О, як Емі любила бабусині страви! Рис, заправлений оцтом і перемішаний із грибами, підсмаженими на сковорідці. Квашена ріпа й квашене листя сакури. Яечний солоний пудинг із креветками й шапочками грибів шійтаке. Маринований гарбуз із коричневою місо-пастою, суп із ікрою морського їжака, тофу в паніруванні, салати з майонезом. І риба. Сира, варена на парі, смажена у блискучому соусі теріякі, рибна паста, запечена на грилі. Коли Емі схилилася над тарілкою, у неї аж за вухами лящало.

Але і мама, і бабуся кажуть, що Емі була татом доцею. Тато проводив із нею кожну вільну хвилину. Після роботи брав її до парку розважитися. Вони гралися дерев'яним м'ячиком, стрибали на скакалці й шукали чотирилісну конюшину. Емі успадкувала не лише батькову зовнішність,

а й його характер: скрупульозна, завбачлива. Любила порядок і брендовий одяг.

Нічого дивного, що коли Емі вступила до коледжу, то зовсім не хотіла їхати з дому, хоча до Сендая, найбільшого міста в їхньому регіоні, від Ісіномакі їхати лише годину. Відтягувала оплату за гуртожиток. У поштовій скриньці лежали нагадування. Емі завжди така відповідальна — це не було на неї схоже. Поїхала вивчати англійську літературу — японською. Як усі японці, вона читала англійською — це обов'язковий предмет у школі. А от говорити не вміла. Вимову на уроках у школі не вчать. На кожні вихідні приїжджала додому. Бабуся, хоч і трохи ображена на внучку, все одно готувала для неї гори їжі.

Через два роки Емі повернулася до Ісіномакі й почала працювати в Банку 77 (Шічі Джушічі Гінко, Shichijū Shichi Ginkō), найбільшому регіональному банку в Тохоку. За першу премію в кінці року купила собі сумку Louis Vuitton. Решту грошей роздала: бабусі й дальшим родичам.

Емі виходила з дому рано, брала із собою обід, який приготувала бабуся: рис, рибу на грилі, пікулі. Після роботи часом ішла зі знайомими на пиво, хоча їй більше хотілося піти додому й відпочити, дивлячись корейські телесеріали. Плакала, коли геніальний Син Джо відкидав залицяння її улюбленої героїні О Ха, розчулено спостерігала за тим, як зароджується кохання між багатим спадкоємцем Хан Куль і непоказною Ин Чан. І сама мріяла про велике кохання. І декількох дітей. Принаймні трьох.

Була худенька. Волосся кольору воронячого крила збирала у хвіст, що спадав аж до пояса. Дбала про шкіру, не представляла її сонцеві, тому вона була красивого кольору, молочно-біла. Завжди усміхнена й весела. Могла забути про всі свої проблеми й прийти на допомогу іншим, коли це було потрібно. Із Сусуму вони познайомилися у спільних друзів. Відтоді він щороку возив її у Диснейленд.

Вони одружилися в грудні 2010 року, Емі якраз сповнилося двадцять шість років, нещодавно її перевели до відділення банку Шічі Джушічі в Онаґаві, сусідньому місті, звідки походив її батько. Швидка церемонія тільки в мерії. Весілля у храмі в кімоно запланували на наступну осінь. Емі почала готуватися до нього вже у березні. Забрала у батьків альбом із дитячими фотографіями. Хотіла зробити слайди на весілля: історія її та Сусуму до того, як вони зустрілися.

11 березня, у п'ятницю, у повітрі вже пахло весною. Сонце пригрівало все сильніше, навіть з'явилися молоді бруньки. Люди раділи, що вихідні будуть сонячні. Ясуо Такамацу підвіз свою дружину Юко на роботу.

Тепер у Ясуо було багато часу. Він якраз вийшов на пенсію. Усе життя працював у Силах самооборони. Його переводили з бази на базу: Окінава, Міягі, Аоморі. Дружина й діти їздили разом із ним. Спільно з дружиною вони прожили двадцять два роки.

Вони познайомилися через *накодо* — сваху. Хоча в Японії в цьому немає нічого надзвичайного, Ясуо трохи мнеться,

розповідаючи про це. Чи він уже на першій зустрічі знав, що вони одружаться? У нього промайнула така думка. Минуло пів року, і вони вже позували для весільних фотографій у стилі європейської пари початку ХХ століття. Наречена в пишній сукні з буфами і бантом на спині, у капелюшку, з якого додолу спускається вельон. У неї в руках зелено-білий букет. Він у сталевому-сірому смокінгу, тримає білі рукавички, у метелику й жилетці. Молодята стоять на перському килимі, за ними повні кошики троянд, колона, поросла плющем і намальоване вікно, що заповнює приміщення яскравим намальованим світлом. Серйозні, несміливі, вони стоять дуже рівно.

— У нашому житті не було нічого особливого, — каже Ясуо.

Разом снідали, разом дивилися телевизор увечері. У вихідні ходили на шопінг або їздили на гарячі джерела. У такому житті не було нічого надзвичайного. Вони хотіли саме цього. І цього йому найбільше бракує.

Він висадив дружину біля банку Шічі Джушічі в Онаґаві, де вона працювала на пів ставки.

— Що ти хочеш на обід? — запитала дружина. Ясуо легко скривився.

— Тільки не кажи, що тобі все одно! — Юко надто добре знала цей вираз обличчя. Але Ясуо любив, коли вона вирішувала такі питання. Ухилився від відповіді, помахав на прощання рукою і поїхав додому.

Землетрус почався о 14:46. Інакше, ніж зазвичай. Земля, замість зміщуватися праворуч-ліворуч, різко підстрибнула.

Замість тридцяти секунд усе тривало майже шість хвилин. Люди поховалися під офісними столами і слухали, як із полиць падають книжки, документи, склянки, тарілки, і нарешті як самі полиці валяться на землю. Думали, що землетрус ніколи не закінчиться.

О 14:50, коли працівники банку Шічі Джушічі в Онаґаві повставали з колін і почали збирати розсипані документи, то почули звуки сирен, що попереджали про цунамі. У приміщення зайшов директор, він саме повернувся зі зборів.

— Усі на дах! Я бачив, як море відступає.

Раніше вони вже тренувалися це робити. Раз на рік повторювали правила евакуації. На даху триповерхової будівлі на висоті десять метрів над рівнем моря можна було ховатися. Усі хутко піднялися східцями нагору. Тільки одна жінка схопила торбинку й ключі від машини. Замість бігти на сходи, побігла до дверей.

— Я їду по дитину!

Ніхто її не зупиняв. По всьому місту звучало попередження: «Наближається цунамі. Будь ласка, евакуюйтеся на територію вище. Наближається цунамі. Будь ласка, починайте евакуацію. Наближається цунамі. Його висота буде шість метрів. Будь ласка, починайте евакуацію».

Працівники банку з даху бачили відкритий пляж і перевернуті на бік рибальські катери, з-під яких тікало море. Будівля банку стояла лише за сто метрів від берега. Кілька сот метрів далі, на підвищенні, була розташована лікарня. Крута під'їзна дорога, паркінг із видом на море, будівля прилягає

до схилу гори Хорікірі. Евакуаційний центр із офіційного списку. Думали, чи не пройти декілька цих провулків. Це лише три хвилини. Але висота цунамі мала бути шість метрів. Вода ледве дістане до третього поверху, даху не залле. Юко стояла біля Емі й повторювала їй, що все буде добре. Дістала телефон і надіслала повідомлення чоловікові: «Ти в безпеці? Хочу вже бути вдома».

Після землетрусу небо затягнули низькі клубки хмар. Усе сіре. Ніби щось висмоктало з Онаґави все світло. Почався сніг. Чоловіки повернулися вниз по теплий одяг. А потім дивилися з даху, як у далині надимається поверхня океану. Виринається. І мчить до берега.

О 15:10 океан перелився через захисні стіни. Брудна вода з піною підняла човни й почала заливати вулиці. Не було ніякої великої хвилі, яка ефектно зламалась би над містом. Тільки вода, що підіймалася. Ніби хтось вкинув в океан гігантський камінь, і тепер вода переливається через край.

Легші предмети вода підхопила одразу, і хвилі понесли їх далі в місто. За п'ять секунд води було стільки, що вона зрушувала з місця авта, запарковані на вулицях. Завили сирени. Води було все більше. Вона все вище. Сіра маса. Швидка течія.

Метр. Два метри. Три.

Вантажівки гойдалися на поверхні води, як пластмасові іграшки.

Чотири метри. П'ять.

За п'ять хвилин вода дійшла до третього поверху будівлі банку Шічі Джушічі.

Шість метрів. Сім.

Вода трощила стіни, відривала цілі поверхи будинків, — там, усередині, були люди, — і несла їх із собою. Будинки падали один на одного, і з шаленим гуркотом розліталися на шматки. Японці кажуть: *Горо горо. Горо горо. Горо горо...*

Вісім. Дев'ять.

Із паркінгу перед лікарнею було добре видно тринадцятьох людей, які стояли на даху будівлі банку. Чоловіки допомагали жінкам у вузьких офісних спідницях вилізти по драбині на вершечок будки з генератором. Іще три метри життя.

Десять. Одинадцять.

Автомобілі, автомати з напоями, дахи. Хвиля несла цілі будинки, наче їх зірвало з якоря. Не всі будинки вирвало із землі. Ті, фундамент яких був міцніший, просто стояли, залиті водою.

Дванадцять.

Хвиля почала наближатися до паркінгу біля лікарні. Люди бігли на вищі поверхи, на схил гори Хорікірі. Цунамі залило рецепцію та приймальню на першому поверсі лікарні.

Тринадцять.

Чотирнадцять.

Ніхто не дивився, як вода змиває працівників банку.

Висота цунамі в Онаґаві — п'ятнадцять метрів.

Ясуо одразу вирушив до міста. Але дорогу перегородив перевернений будинок. І гори поламаних балок разом із

уламками стін. Удалині він бачив вогонь. Довелося повертатися додому.

Спробував зателефонувати до Юко. Телефони не працювали. Припускав, що вона сховалась у лікарні. Адже це офіційний пункт евакуації, кожен японець знає їх усі напам'ять. Ніщо інше не спадало йому на думку.

Безсонну ніч просидів у холодному домі. Електрики не було, опалення також. Тільки нові поштовхи землетрусу, від яких він не міг заснути.

Зранку знову вирушив на пошуки.

Тепер він уже зміг потрапити до міста. А радше туди, де колись було місто. Вивернуті нутрощі будинків, відкриті сталеві конструкції. Човни, закинуті на дахи будівель. Перемелені останки. Цілі гори нутрощів. Дохлі риби, собаки. Трупи людей.

Ясуо не звертав на все це уваги. Він хотів тільки добратися до лікарні й побачити очі своєї дружини. Сказати, як він хвилювався за неї. Що з дітьми все гаразд. І що батьки у безпеці. Що як тільки почався землетрус, її батько, який живе з ними, перекрив газ і став у безпечному місці у дверях. Що дім стоїть, цунамі його не змило. Тільки сервант перевернувся і її улюблені тарілки розбилися, європейська порцеляна, що зберігалася для особливих нагод. А з колекцією класичної музики нічого не сталося. Він уночі слухав Шопена, доки у плеєрі сіла батарейка. І думав про неї. Чи їй тепло? Чи вона не намокла? Чи їй є чим перекусити? Він приїхав, щоб забрати її додому.

Увесь перший поверх лікарні був вкритий слизом. На підлозі валялися картки пацієнтів, розбиті пляшечки й ні до чого не придатні носилки. Вище покладали хворих, яким лікарі та медсестри намагалися рятувати життя, попри те, що не було води, електрики й ліків. Окрім хворих, іще п'ятсот людей шукали в лікарні порятунку й даху над головою. Люди сиділи на підлозі, закутавшись у ковдри. У кухні зібралися старші жінки, готували рис на газовій плиті — хоч не дуже поживно, зате принаймні щось гаряче.

Ясуо побачив у коридорі знайому. Підбіг до неї. Жінка відвернулася.

— Де?..

Та дивилася на своє взуття. Потьоки болота на халявах, розм'якла шкіра.

— Не знаєш? — жінка говорила пошепки, йому довелося нахилитися, щоб почути. — Дах... Усі загинули...

Жінка говорила щось іще. Але Ясуо вже її не чув.

— Цього не може бути, не може бути... Не може бути!

Він відвернувся до дверей. Сперся рукою на стіну, якраз над коричневою лінією, що вказувала на рівень води. Вийшов із лікарні.

Пішов іще до школи, на стадіон біля мерії та до храму на пагорбі. Це місця, призначені для евакуаційних центрів. Юко ніде не було.

Коли почався землетрус, Масаакі був у дорозі додому. Повертався з тещею з лікарні. Зупинив машину на односмуговій

дорозі біля моря. Трохи почекав: може, будуть нові поштовхи? Поїхав далі, коли почув попередження про цунамі. На автобані, що вів до гір, уже почав утворюватися корок. У дзеркалі заднього виду він бачив хвилю, що наближалася. Вона зупинилася за трьома автами до нього. Не знаю, що в таку мить відчуває людина. Як стукотить власне серце? Масаакі не пам'ятає.

Повернувся додому. Але дому не було. Не було також ліжка, комп'ютера, шафи, столу, канапи, телевізора, холодильника, картин на стінах, сувенірів з відпусток, посуду, що назбирався за роки.

Масаакі поїхав на роботу. Але роботи не було. Від комбінату залишився лише бетонний фундамент.

Намагався зв'язатися з дружиною. Вона не відповідала. Лікарня, у якій вона працювала, розташована далеко від берега, в іншій частині Ісіномакі. Намагався додзвонитися до дочки. Вона також не відповідала. Він подумав, що вони обидві в безпеці. Він походив із Онагави, там народився, ріс, там ходив на перші тренінги з евакуації. Він знав, що лікарня в Онагаві стоїть високо. Знав, що за лікарнею є гори. Знав, що банк Шічі Джушічі розташовано за кількесот метрів від лікарні. Зберігав спокій.

Залишив тещу в школі на пагорбі в іще одному евакуаційному центрі й поїхав довідатися, що з його працівниками. На комбінаті працювало п'ятдесят осіб.

Через два дні зміг скотактуватися з дружиною. Про те, що його доньку Емі змило цунамі, Масаакі довідався лише в понеділок 14 березня.

Із тринадцяти працівників банку, які намагалися врятуватися на даху, вижила лише одна людина. Замерзлого до самих кісток працівника, що вчепився за дерев'яну балку, дістали з відкритого моря за декілька годин.

Жінка, що замість бігти на дах, побігла по дитину, також урятувалася.

Родини дванадцяти загиблих працівників швидко дізналися одні про одних. Вони щодня зустрічалися на тому місці, де колись стояла будівля банку Шічі Джушічі. Їм не треба було нічого казати одні одним, вони просто шукали разом. Бродили в мулі, підіймали брудні дошки, намагалися підважити фрагменти зруйнованих стін.

Проминали загони Сил самооборони Японії, що довгими палицями перевіряли, чи під горами сміття немає тіл (уже на другий день після цунамі уряд відправив сто дев'яносто два літаки і двадцять п'ять суден, на яких було сто сім тисяч військових, яких офіційно не вважають військовими. Це майже половина японської армії, що офіційно не є армією).

Бачили мешканців Онаґави, які сподівалися віднайти серед решток будинків рештки життя. Дехто забивав у землю дошки зі своїм прізвиськом, написаним фломастером: колись ця гора дерева була моєю домівкою.

Ясуо й Масаакі поверталися до Ісіномакі, коли було вже темно. А наступного дня заново розпочинали пошуки. Приходили щодня. Попри сніг, вітер і дощ.

Перший день. Другий. Третій.

Тиждень.

В Онаґаві вода зміла понад п'ять тисяч будинків — це сімдесят відсотків міста. В Ісіномакі загинув кожен десятий мешканець. Ріасове узбережжя — вузькі затоки, невеличкі миси, круті скелі, на яких завбачливі рибалки облаштовують святилища для морських богів, — тільки збільшило силу цунамі. Вода набирала швидкість, підіймалася, сягаючи навіть сорока метрів заввишки і мчала зі швидкістю десять кілометрів углиб суходолу на території завдовжки шістсот сімдесят кілометрів — від містечка Ерімо на Хоккайдо до Оараї у префектурі Ібаракі, прямо над Токіо. Але найсильнішої шкоди цунамі завдало у префектурах Фукусіма, Міягі й Івате.

Два тижні. Три.

Добрі новини! Знайшли тіло працівниці банку. У північній частині затоки, під уламками будинків. Якщо знайшли одне тіло, може, поруч буде друге? Підіймали дошки, відкидали сміття, вибирали скляні уламки, тільки б добратися до того, що під руїнами. Увечері Ясуо довго дивився на екран телефона з останньою есемескою від Юко: «Хочу вже бути вдома».

Четвертий тиждень. П'ятий. Шостий. Сьомий.

Знайшли ще одне тіло! На півдні затоки, точнісінько навпроти від місця, де шукали. Перейшли туди. Підіймали дошки, відкидали сміття, вибирали уламки скла. Зрозуміли, що жодних орієнтирів тут немає, що тіла можуть бути де завгодно.

Пошуки тривали три місяці. Ті, хто міг, узяли відпустки. Іншим не було де працювати, бо цунамі знищило комбінати,

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ